

ՀԱՅ ՆԿԱՐԱՂՆԵՐ

ՅՈՎԱՆԷՍ ՂԱՐԻԷՑԻ

(1610? — 1666?)

Գրիչ և ծաղկող Յովանէս Ղարէցի ծնած է ժէ. Դարու սկիզբները ենթադրաբար: Որդին էր տէր Յովանէսի և Շահումի: Աշակերտած է Հիգանցի Յովանէսին, զոր իր հոգեւոր հայրը կը կոչէ և կ'աւելցնէ. «Բազում աշխատանք ունի ի վերա մեղաւոր որդեայ, թէ ի գիր և ի ծաղիկ ուսուցանել, թէ ի շարական և ի ծայնաւորը պաշտօնընելոյ (Յուսցակ Ձեռ. Ս. Յակոբեանց, Ը. Հատոր, էջ 282): Յովանէս աւուսանացած էր. կենակիցը կը կոչուէր Շահում. Իր գրչական գործունէութեան կարճ մէկ շրջանը ծանօթ է, 1636էն 1647: Այդ միջոցին արտադրած է հետեւեալ գործերը:

1. — Աւետարան, 1638, Սուրա գիւղ: Գրիչ՝ Յովանէս քահանայ: Ծաղկող՝ Յովանէս Ղարէցի, աշակերտ Հիգանցի Յովանէսի. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 5849: Յիշտ. ժէ. Դարի, Բ. Հատոր, թիւ 1083:

2. — Աւետարան, 1640, Աւրդանց գիւղ: Գրիչ՝ Կիրակոս, որդի Մուսէսի: Ծաղկող՝ Յովանէս Ղարէցի, որդի տէր Յովանէսի և Շահումի: Մտացող՝ Սիմէոն Վրդ. Ապարանցի. — Ձեռ. Ս. Թ. 2870: Յիշտ. ժէ. Դարի, Բ. Հատոր, թիւ 1271:

3. — Եարական, 1644, Աւրդանց գիւղ: Գրիչ՝ Աւետիս: Ծաղկող՝ Յովանէս Ղարէցի: Մտացող՝ Ստեփանոս Հէրպետ — Ձեռ. Ս. Թ. թիւ 1659: Յիշտ. ժէ. Դարի, Գ. Հատոր, թիւ 280:

4. — Եարական, 1645, Աւրդանց գիւղ: Գրիչ՝ Աւետիս: Ծաղկող՝ Յովակ Ղարէցի: Մտացող՝ տէր Մարտիրոս. — Ձեռ. Ս. Թ. թիւ 1639: Յիշտ. ժէ. Դարի, Գ. Հատոր, թիւ 316:

5. — Եարական, 1646, Աւրդանց գիւղ: Գրիչ՝ Աւետիս, որդի Վարդան քահանայի, աշակերտ տէր Կիրակոսի: Ծաղկող՝ Յովանէս Ղարէցի: Մտացող՝ Սիմէոն Վրդ. Ապարանցի. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 8454: Յիշտ. ժէ. Դարի, Գ. Հատոր, թիւ 365:

6. — Աւետարան, 1647: Գրիչ և ծաղկող՝ Յովանէս Ղարէցի: Մտացող՝ Սիմէոն

Վրդ. Ապարանցի. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 5634: Յիշտ. ժէ. Դարի, Գ. Հատոր, թիւ 426:

ՄԱՐԿՈՍ ՊԱՏԿԵՐԱՀԱՆ

(1615? — 1676)

Ժէ. Դարու երրորդ քառորդին Կ. Պոլսոյ մէջ Նշանաւոր մանրանկարիչ մըն էր Մարկոս, որ ընդհանրապէս կը յիշուի իբրեւ ծաղկարար կամ պատկերահան: Ծնած է ժէ. Դարու սկիզբները ենթադրաբար: Հայրը կը կոչուէր Բարադամ: Մարկոս ամուսնացեալ էր, և իր որդին՝ Դպիր հետեւեցաւ հորեանական արուեստին, և իր կարգին ճանդիսացաւ անուանի նկարիչ մը:

Մարկոս վախճանած է 1676ին, Կ. Պոլիս, և թաղուած Պալլադիոյ Հայոց գերեզմանատունը: Իր ծաղկած և նկարագրած ձեռագիրներէն կրնանք լիջել հետեւեալները:

1. — Աւետարան, գրուած Կ. Պոլիս, 1651ին, Լեմցի Տիրացու Յակոբ գրչի ձեռքով, Կեսարացի հաշատուր Երէցի համար: Նկարագրողած է Մարկոս ծաղկարար. — Ձեռ. Ս. Թ., թիւ 1970:

2. — Աստուածաշունչ, օրինակուած 1654 — 1660 տարիներուն, Կ. Պոլսոյ մէջ, Ակնեցի Թամուր գրչի ձեռքով, Երեմիա Չէլէպիի մօրեղբոր՝ յանտեսի Ամբակունի պատուէրով, ի վայելում Յակոբայ կաթողիկոսի: Ծաղկած է Մարկոս պատկերահան. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 948:

3. — Աստուածաշունչ, օրինակուած է Կ. Պոլսոյ մէջ, 1654 — 1661 թուականներուն, գրութեամբ Մելիտոն երէցի, Յովայի և Ագարիայի, Ղրիմեցի Մարտիրոս վարդապետի համար: Նկարագրողումը կատարած է Մարկոս պատկերահան: Զմեռնային նաւարեկութեան մը պատճառաւ գիրքը կը փնտրուի և ծաղկներուն ու զարդերուն մէկ մասը արուելով կը տգեղնայ: Ղրիմեցի քանի մը տարի ետք կը դիմէ Մարկոս նկարչին և վերստին նորոգելու կու տայ եղծուած խորաններն ու ծաղկները: Մտացողին ընդարձակ յիշատակարանը կը կրէ 1670 թուականը, ուր ցաւած արտով կը պատմէ Ղրիմեցին իր տասնեւվեցամեայ վշտակրութիւնը. — Ձեռ. Ս. Թ., թ. 2561:

4. — Մեկնութիւն Երզոց Երզոյն Գրի-

գործի Նարեկացւոյ, ընդօրինակուած Յովհաննէս երէցի ձեռքով, 1657ին, Կ. Պոլսոյ մէջ, Սարգիս արեղայի համար: Նկարները գծած է պատկերահան Մարկոս. — Զեռ. Ս. Ե., թիւ 1552:

5. — Աւետարան, գրած եւ ծաղկած է Կ. Պոլսոյ մէջ, 1671ին, Վանեցի խօջայ Պողոսի համար, ստանալով 200 դոշ: — Զեռ. Վնենտիկի, թիւ 1987: Բազմավէպ, 1950, էջ 277-278:

6. — Աստուածաշունչ, օրինակուած Կ. Պոլսոյ մէջ, 1676(?)ին, Խէքիրտաղցի Սարգիսի համար: Գրիչ Նահապետ Ուրփայեցի: Ծաղկումը՝ մասամբ Մարկոս պատկերահանի ձեռքով. — Զեռ. Երեւանի, թիւ 346:

7. — Խորհրդատետր, օրինակուած Տիրատուր գրչի ձեռքով, Կ. Պոլսոյ մէջ: Պատկերազարդող՝ Մարկոս պատկերահան. — Զեռ. Ս. Ե., թիւ 227Ծ:

8. — Խորհրդատետր, օրինակուած Տիրատուր գրչի ձեռքով, Կ. Պոլսոյ մէջ, Խաչատուր երէցի համար: Ծաղկող՝ Մարկոս պատկերահան. — Զեռ. Ս. Ե. Թ. 22Է9:

Այս երկու վերջիններուն թուականները չեն նշանակուած. յայտնի չէ թէ իր մահէն քանի տարի առաջ նկարազարդած է զանոնք:

Մ Ո Ւ Ր Ա Տ Բ Ե Ր Ի Ա Յ Ի

(1620 ? - 1676 ?)

Դրիչ եւ ծաղկող Մուրատ Բերիացի, հետագային Մկրտիչ քահանայ, մնած է Ժէ. Դարու առաջին քառորդին վերջերը հաւանաբար: Որդին էր Զէյթունցի Ղազար քահանայի եւ Մարիամի: Աշակերտած է իր հօրը՝ քաջ քարտուղար Ղազար քահանայի: Ամուսնացած էր, ունէր որդի մը՝ Նղիա: Ապրած եւ աշխատած է Հայէպի մէջ: Իր գրչական եւ մանրանկարչական գործունէութիւնը տեւած է երկու տասնամեակ (1639 - 1656): Այդ շրջանի աշխատութիւններէն ծանօթ են հետեւեալները:

1. — Յայմաւուրք, 1639, Հայէպ: Դրիչը՝ Մուրատ եւ եղբայրը Պաղտատար: Ծաղկող՝ Ղազար քահանայ: Ստացող՝ մահտեսի Սաֆար. — Զեռ. Հայէպի, Թ. 148: Եղիատակարանին մէջ կը կարդանք. «Խորհրդութեան եւ սղախանջ գրիս անմեղադիր լերուք, զի կար մանկութեան մերոյ

այս էր. զի դեռեւս տխմար գոլով չեմք արժանի այսմ պատուելի արհեստիս». — Յուցակ Զեռ. Հայէպի, էջ 278-279:

2. — Աւետարան, 1640, Հայէպ: Դրիչ՝ Ղազար քահանայ, որուն որդիները՝ Մուրատ, Պաղտատար եւ Սարգիս, բազում աշխատութեամբ աշխատած են «ի կոկելն եւ ի գրելն»: Ստացող՝ մահտեսի խաչեր. — Զեռ. Հայէպի, թիւ 34: Յիշտ. Ժէ. Դարի, Բ. Հատոր, թիւ 1215:

3. — Մաշտոց, 1642, Հայէպ: Դրիչ՝ Մուրատ, որդի եւ աշակերտ Ղազար քահանայի: Ստացող՝ Աստուածատուր քահանայ. — Զեռ. Հայէպի, թիւ 74: Յիշտ. Ժէ. Դարի, Գ., էջ 140:

Եղիատակարանին մէջ կը կարդանք. «Աղայեմ յիշել ի Տէր զՂազար քահանայն, որ է հայրն իմ եւ ուսուցիչ, որ զամենայն աշխատանք ուսոյց ինձ զպատուական արհեստս» (Յուցակ Զեռ. Հայէպի, էջ 164):

4. — Աւետարան, 1652, Հայէպ: Դրիչ եւ ծաղկող՝ Մուրատ, որդի Ղազար քահանայի: Ստացող՝ Դրիգոր սարկաւազ. — Զեռ. Հայէպի, թիւ 40: Յիշտ. Ժէ. Դարի, Բ., էջ 823 Ժ.:

Յուցակագրողին համածայն շնկարները քացառապէս յաջող են:

5. — Սաղմոս, 1654, Հայէպ: Դրիչ՝ Մուրատ, որդի Ղազար քահանայի եւ Մարիամի: Ստացող՝ վարպետ Սուլէյման (Սողոմոն) որդի Մահթուխի. — Զեռ. Հայէպի, թիւ 61:

6. — Աւետարան, Զ. 1655, Հայէպ: Ծաղկող՝ Մուրատ Մկրտիչ քահանայ (1655). — Զեռ. Երեւանի, թիւ 7293:

7. — Աւետարան, 1658, Հայէպ: Դրիչ՝ Մկրտիչ քահանայ, որդի տէր Ղազար քաջ քարտուղարի: Ստացող՝ Դրիգոր քահանայ. — Զեռ. Հայէպի, թիւ 27:

Մ Կ Բ Տ Ի Չ Ե Ի Դ Ո Վ Ի Ա Յ Ի

(1620 ? - 1680 ?)

Նւզդկիացի Մկրտիչ քահանան յայտնի գրիչ եւ ծաղկող մըն էր Նւզդկոյ մէջ Ժէ. Դարու երկրորդ կիսուն: Մնած է նոյն դարուն սկիզբները մօտաւորապէս: Նախ յիշուած է որպէս ջահրնկալ (1656): Իրեւն քահանայ յիշատակութեան կը հանդիպինք 1666ին: Մկրտիչ քահանան ունէր որդի մը՝

Աստուածատուր գրիչ (1686-1703): Եւդոկիացի Մկրտիչ քահանայի քառորդ դարու (1656-1680) գրչական աշխատանքներէն ծանօթ են հետեւեալները: Կր դասաւորենք ժամանակագրական կարգով:

1. — Յայսմաւուրք, 1656, Եւդոկիա: Դրիչ եւ ծաղկող՝ Մկրտիչ ջահընկալ: Պատուիրատու՝ մահտեսի Կիրակոս խոջայ. — Զեռ. Երեւանի, թիւ 10355:

2. — Աւետարան, գրիչ եւ ծաղկող՝ Մկրտիչ: Ստացող՝ Յովանէս չէլէպի. — Զեռ. Երեւանի, թիւ 10369:

3. — Աւետարան, 1661, Եւդոկիա: Դրիչ եւ ծաղկող՝ Մկրտիչ ջահընկալ: Պատուիրատու՝ մահտեսի Բարսեղ խոջայ. — Զեռ. Երեւանի, թիւ 10365:

4. — Պատմութիւն Հայոց Մ. Աորեւացւոյ, 1665, Եւդոկիա: Կրած է Մկրտիչ երէց առ ի վայելուիմ Դրիմեցի Մարտիրոս վարդապետին. — Զեռ. Ս. Յ. թիւ 1075:

5. — Ծառոց, 1679, Եւդոկիա: Դրիչ եւ ծաղկող՝ Մկրտիչ երէց (արդ.): Կազմող՝ գրչի որդին Աստուածատուր: Պատուիրատու՝ մահտեսի Կիրակոս. — Զեռ. Երեւանի, թիւ 10356:

6. — Աւետարան, 1680, Եւդոկիա: Դրիչ՝ Մկրտում Եօշեցի: Ծաղկող՝ Մկրտիչ քարտուղար քահանայ Եւդոկեցի: Ստացող՝ Գևորգ, որդի Թորոսի. — Յուցակ Զեռագրաց, որ ի Հանդէս Ամսօրիայ. էջ 102-3:

ՀԱՅՐԱՊԵՏ ԶՈՒՂԱՅԵՑԻ

(1620?-1691?)

ժէ. Դարու Հայ մշակոյթի բազմա-վաստակ գործիչներէն մին է Հայրապետ Դպիր: Մնած է մօտաւորապէս 1620 թուին: Ամուսնացած էր Աննայի հետ եւ ունէր երկու որդիներ՝ Աղաջան եւ Սարգիս: Ունեցած է նաեւ աշակերտներ, ինչպէս Նահապետ եւ Յակոբ: Իր գործունէութիւնը կը տարածուի աւելի քան կէս դար տեւող ժամանակամիջոցի մը վրայ (1639-1691): Ան աշխատած է Նոր Զուղայի մէջ, առաւելագլխաւորեալ ծաղկող քան գրիչ: Իր գործերուն թիւը երեք տասնեակէն աւելի է: Ստորեւ կրնեք կայացնենք ընտրովի շարք մը:

1. — Աւետարան մը, գրուած 1416 ին, Նորոգուած է 1639 ին, Բարդասար Վրդ. Զուղայեցիի կողմէ. այդ առթիւ Հայրա-

պետ նկարիչ կատարած է ծաղկումը. — Զեռ. Երեւանի, թիւ 7224:

2. — 1642, Մեկնութիւն Մատթէի եւ Յովհաննոսի Դր. Տաթեւացիի: Դրիչը՝ Անտոն Զուղայեցի եւ Մարգարէ: Ծաղկող՝ Հայրապետ: Ստացող՝ Պապոսար վարդապետ. — Զեռ. Երեւանի, թիւ 1260:

3. — 1642-1645, Աստուածաշունչ: Դրիչ՝ Աստուածատուր Դպիր: Նկարիչ՝ Հայրապետ Դպիր: Ստացող՝ Զօհրապ Երեւանցի. — Զեռ. Ս. Յ., թիւ 1933:

4. — 1643-1646, Աստուածաշունչ: Դրիչ՝ Ստեփանոս, որդի Մարտիրոսի: Ուղղիչ՝ Դրիգոր քահանայ: Ծաղկող՝ Հայրապետ, ըստ երեւոյթին: Ստացող՝ Սաֆար Ամիրասաթենց. — Զեռ. Ս. Յ., թիւ 1934:

5. — Խորհրդատետր, 1647: Դրիչ՝ Աստուածատուր: Ծաղկող՝ Հայրապետ Զուղայեցի: Ստացող՝ Սնոփրիոս կրօնաւոր. — Զեռ. Երեւանի, թիւ 389:

6. — Աստուածաշունչ, 1648: Դրիչ՝ Ղազար: Ծաղկող՝ Հայրապետ: Ստացող՝ խօջայ Գետրոս. — Զեռ. Երեւանի, թ. 2567:

7. — Աստուածաշունչ, 1648: Դրիչը՝ Գասպար երէց եւ Յովհաննէս: Ծաղկող՝ Հայրապետ: Զեռ. Վենետիկի, թիւ 3:

8. — Աստուածաշունչ, 1649: Դրիչը՝ Գասպար երէց եւ Յովսէփ Դպիր: Ծաղկող՝ Հէրապետ: Ստացող՝ խոջայ Նազարէթ. — Զեռ. Երեւանի, թիւ 189:

9. — Յայսմաւուրք, շ. 1655: Դրիչը՝ Մկրտում եւ Մալին: Ծաղկող՝ Հայրապետ: Ստացող՝ Գետրոս, որդի Մարգարի. — Զեռ. Նոր Զուղայի, թիւ 261:

10. — Աւետարան, 1655: Դրիչ՝ Յակոբ Դպիր: Ծաղկող՝ Հայրապետ: Ծաղկումին համար Ծաղիկ խաթուն վճարած է 10 ոսկի: Ստացող՝ Դրիգոր քհն. Խօջայեցի. — Զեռ. Զեստեր Բիտտի, թիւ 578:

Ընտիր օրինակ մը 17րդ դարուն Նոր Զուղայի մէջ կատարուած աշխատանքի:

11. — Աստուածաշունչ, 1660: Դրիչ՝ Աստուածատուր քահանայ: Ծաղկող՝ Հայրապետ, վարպետաց վարպետ: Ստացող՝ Զաքարիա վարդապետ. — Զեռ. Երեւանի, թիւ 201:

12. — Աւետարան, 1691: Դրիչ՝ Կիրակոս երէց: Ծաղկող՝ Հայրապետ: Ստացող՝ Ղազար Թաւրիզեցի. — Զեռ. Երեւանի, թիւ 247:

ՍԱՐԳԻՍ ԴՊԻՐ ԱՏԱՆԱՑԻ

(1625?-1678?)

ՅՈՒՇԱՊԱՏՈՒՄ

Սարգիս քահանայի եւ Սառնայի որդին էր Սարգիս Դպիր, որ գրիչ եւ նկարող էր միանգամայն: Ծնած է Ժէ. Դարու երրորդ տասնամեակին ենթադրաբար: Կիրն կը կոչուէր Պաղտատ. Ապրած եւ աշխատած է ընդհանրապէս Ատանայի մէջ: Իր որդին Ղարլան յայտնի էր անդ իրեն ոսկերիչ եւ գրագիր: Սարգիսի գրչական եւ մանրանկարչական գործունէութեան շրջանը կ'ընդգրկէ 1661-1674 տարիները: Այդ միջոցին իր արտադրած երկերէն կրնանք յիշել հետեւեւորները:

1. — Ետրական, 1661, Ատանա: Գրիչ, նկարող եւ ստացող՝ Սարգիս Դպիր Ատանացի, որդի Սարգիս քահանայի եւ Սառնայի, հայր՝ Ղարլան գրագիր: — Ձեռ. Ս. Յ. Թիւ 1230:

Սարգիս իր Ետրակնոցը զարդարած է տէրունական նկարներով, որոնք կը թուին քաւական յաջող ընդօրինակութիւններն ըլլալ ԺԿ. Դարու վերջին կիսուն պատկանող նախատիպարներու:

2. — Աւետարան, 1667, Ալաշխան (Ատանայի մօտ հովոց մը՝ Պուլղար լեռան վրայ): Գրիչ՝ Սարգիս Դպիր Ատանացի, որդի Սարգիս քահանայի եւ Սառնայի: Ստացողը՝ Փանոս եւ Պուտախ. — Ձեռ. Անթիլիասի, Թիւ 156:

3. — Աւետարան, 1672, Ատանա: Գրիչ՝ Սարգիս Դպիր Ատանացի, որդի Սարգիս քահանայի. — Ձեռ. Ս. Յ., Թիւ 3069:

4. — Սաղմոսարան, 1674, Ատանա: Գրիչ՝ Սարգիս Ատանացի: Պատուիրատու՝ Զիւնկիրի որդի վարպետ Անդրէաս. — Յուշակ Ձեռ. Զմմառի, Բ. Հատոր, էջ 293, Թիւ 26: Ձեռ. Evanstonի:

Ն. ԱՐԲ. ՄՈՎԱԿԱՆ

(Մնացեալը յաջորդիւ՝ 14)

Հակառակ վանի նահանգապետ Արամ Մանուկեանի խիստ հրահանգին, որ հետեւոր շրջաններէն ուշացած գաղթողները չմնան քաղաքին մէջ, այլ շարունակեն իրենց ճամբան դէպի Կովկաս, եւ կողներէն մօտ մը կը շարունակէր դեռ վան մնալ, որովհետեւ Երեւան տանող ճամբան փակուած էր Քիւրաքերու կողմէն, Ռուսական բանակի առժամեայ նահանջին հետեւանքով:

Վանի Այգեօստանը ժամանային իր հասուն երազին մէջն էր: Պաղտայ լուսակաթ ողկոյցներ իրենց մարդաբաշար ճաթերն էին կախեր աստղատեղի որթատունկերէն, կամ դիզեր հողից՝ կաթուի աղուօր հաւկիթներու նման: Արեւազոյն ծիրանը, դեղն ու սաւորը, մեղրի կաթիլներու հանգոյն, լոյսին մէջ կը շողային: Երկինքը կարծես հալեք, կաթիլ կաթիլ իր օրհնութիւնը կը ցօղէր Այգեօստանի պառլամենտով աղաղակն ծառերուն վերեւ: Լիճը, երկրի եւ երկնքի սիրազեղումներէն յղի, իր ամբարը կը ծնէր ժիւնուազ, իսկ մօտակայ հեղեղներուն մէջ հեղեղները մօմերու պէս կը վառէին, Արշալոյսին հաւրդոնը կը շառագունէր եւ կաթնաթոյր ժայերը կը ներկուէին վարդի երանդներով: Հեռուն, լեռները արեւապաշտ քուրմերու պէս հագած ծիրանի, կը կանգնէին արեւին դէմ:

Վանը աշխարհի ամենահին քաղաքներէն էին՝ Հոյաստանի գեղեցիկագոյն վայրերէն է: Ո՞վ կրնար զայն մօռնալ, եթէ անգամ մը տեսած էր այդ հրաշք գեղեցկութիւնը: Ան գեղեցիկ է Աստուրի գիւցուհիի նման, բուրմնաւետ՝ բոլոր դէրախտներու համախումբ քաղցրութեամբ: Վանայ ծովի կապուտագեղ եւ զուլալ թիւրեղը, սարերէն իջնող հովի սարսուռներէն փոքրօք, իր ծալքերուն խորը կը պահէ հէթիաթը մեր անցեալին: Իսկ իր հողերուն՝ փորուած գերեզմանները բաղմաթիւ հին ու նոր ցեղերուն, որոնց հազնեաքերը տակաւին փորագրուած կը մնան